maar één doel: het huwelijk. Uiteraard ook met een net persoon, een heer of dame, goedaardig, beschaafd, onopvallend, vriendelijk en hulpvaardig. Slechts serieuze annonces vullen de eerste twee decennia na de Tweede Wereldoorlog de bladen, zoals die van een '*Bescheiden jongedame van onberispelijk gedrag, van RK-huize' die graag geplaatst wil worden 'in klein gezin voor de leiding der huishouding*'.
De grote verandering komt halverwege de jaren zestig. Het wegvallen van religieuze beperkingen wordt zichtbaar. Zo is bijvoorbeeld het pastoorsbriefje voor katholieke adverteerders in *De Volkskrant* niet langer een onverbiddelijke eis. Samenwonen en vriendschap gaan een alternatief vormen voor het huwelijk. Stand wordt ingeruild voor opleiding, en ook vrouwen blijken een betaald beroep te kunnen uitoefenen. Netheid en beschaving worden meer en meer vervangen door persoonlijke eigenschappen. Een mooi voorbeeld is de advertentie: '*R.K. j.vr.. alg. ontw. sportief, vrolijk karakter. zkt. knm.m. leuke sport. heer. 30-40 jr.. alg.ontw. en gev.v. humor*'.

Een stap verder gaat men in de oproep uit 1975, waarin een '*Vrouwmens van 28 jr.*' op zoek is naar '*een manmens met als doel: een verhouding waarbij alles kan en niets moet*'. De ingezette verandering in het advertentiepatroon raakt na het midden van de zeventiger jaren in een stroomversnelling. We maken vanaf dat moment kennis met uiteenlopende relaties die variëren van '*een LAT-relatie of een vrijvriendin. al of niet lesb. alleen voor het weekend of voor het ontbijt*' tot het zoeken naar '*een levenspartner (m/m) om niet-permanent gelukkig mee te worden*'. Opvallend in de advertenties van de jaren zeventig en tachtig is de uitvoerige opsomming van persoonlijke kenmerken en interesses. Sommige adverteerders hebben daarbij grote moeite maat te houden. '*Zelf ben ik ongebonden, zelfstandig, slank, eenzelvig, emotioneel, nuchter, creatief. Ik houd van klassieke muziek, volksmuziek, middeleeuwse muziek, stilte, Huxley, Hesse, Goethe, tuinieren, dieren, natuur...*' etc. etc.

Samenvattend voor de jaren tachtig kan worden gezegd dat het bij contactadvertenties niet meer om het vinden van een huwelijkspartner ging, maar om het aangaan van een relatie, een verhouding of vriendschap. Was het traditionele huwelijk de uiteindelijke vervulling van het bestaan, de moderne relatie zien we als een noodzakelijke aanvulling van het bestaan.
Het boek van W. Zeegers is een leuk boek. Het geeft een greep uit de contactadvertenties van de afgelopen 45 jaar. Toch ben ik van mening dat er meer van te maken was geweest. De grootste verdienste van het boek is het bijeenbrengen van de verschillende bouwsteentjes. Het is jammer dat het daarbij blijft. Het boek stijgt niet uit boven een (leuke) inventarisatie van advertenties aan de hand van rubrieken en trends. De slotconclusie, waarin alle lijnen samen komen en waar de ontwikkelingen nog eens tegen het licht van de tijd gehouden worden, ontbreekt. Voor de ervaren kenner van deze tijd biedt de bijdrage daarom weinig echt verrassends.
Kees Torreman

GESCHIEDENIS VAN DE GENEESKUNDE

J.K. van der Korst,
***Om lijf & leven. Gezondheidszorg en geneeskunst in Nederland circa 1200-1960* (Bohn, Scheltema en Holkema, Utrecht 1988) 356 blz., *f* 49,50.**

In de ontwikkeling van de gezondheidszorg en de geneeskunst (waarom Van der Korst niet over geneeskunde spreekt blijft onduidelijk) ziet de auteur een vijftal stadia.
In het eerste stadium, dat ruwweg van 1200 tot 1575 loopt - ruwweg omdat Van der Korst zijn verhaal feitelijk begint in "the dark recesses of time" - staat de 'socialisering' centraal: het ziekzijn is niet meer het probleem van een individu, doch wordt in de gemeenschap opgevangen.
Na 1575 treedt er een nieuw stadium op: de professionalisering. De Renaissance en zeker de Verlichting doen de kijk op ziekte en gezondheid veranderen. Aan de universiteiten worden 'doctores medicinae' opgeleid, die zich alleen met theoretische geneeskunst bezighouden, terwijl de praktische uitoefening van de heelkunde in handen blijft van de barbiers en chirurgijn. Dit zal tot in de 18e eeuw zo blijven, al winnen de universitaire 'doctores' de strijd om de hoogste autoriteit.

Na 1795 zie Van der Korst opnieuw een verandering: moralisering. Ziekte is niet langer meer iets dat de mens overkomt (door God of natuur verordonneert) maar is een storing in het organisme. De opgekomen burgerstand ziet het als haar morele plicht, de gezondheid van alle burgers te bewaken. Letterlijk: bewaken, want er komen plannen tot het oprichten van een medische politie. Men gaat oog krijgen voor sociale omstandigheden, die ziekzijn of gezondheid bevorderen. Dit nieuwe denken over ziekte als een aandoening, die dus door aktief ingrijpen kan worden verholpen, is terug te vinden in het oprichten van ziekenkassen, waar deelnemers zich kunnen verzekeren. Toch is de dokter nog steeds niet in staat veel te doen tegen ziekten.
Ook na 1865, wanneer het laatste stadium, dat van medicalisering optreedt, is de arts (men mocht zich pas 'arts' noemen wanneer het door Thorbecke ingevoerde staatsexamen met goed gevolg had afgelegd) relatief machteloos.
Pas na de Tweede Wereldoorlog gaan de ontwikkeling in de wetenschap zo snel dat zij een belangrijke invloed krijgen op de volksgezondheid. Dan krijgen we echter te maken met een nieuw probleem: de explosief stijgende kosten. Van der Korst houdt in 1960 op, maar waarop blijft onduidelijk.

Het is een moeilijk werk om een zo ruim onderwerp in een paar bladzijden te beschrijven. Een groot gevaar is dat er een opsomming, een zeer algemene beschrijving van de ontwikkeling wordt gegeven en er nauwelijks een analyse of een verklaring wordt aangedragen. Dit zeker het geval met Van der Korst. In veel hoofdstukken is hij te dicht bij zijn (soms weinig talrijke) bronnen gebleven. De hoofdstukken zijn ook ongelijkwaardig: daar waar geen typisch medische bronnen voorhanden waren, valt Van der Korst terug op algemene historische beschouwingen, die echter weggelaten zijn in hoofdstukken waar hij wel voldoende 'medisch' materiaal had. Het boek heeft weinig diepgang: conflicten worden meestal slechts vanuit één invalshoek beschreven en van verlevendiging door anecdotes of voorbeelden is weinig sprake.
Het boek is daarom veel te abstract om in de klas te gebruiken. Dat neemt niet weg dat het als algemeen overzicht zeer bruikbaar is.
F. Vogelzang en M.J.T. van Loon